

УКРАЇНСЬКИЙ СОКРАТ ІЗ ЧОРНУХ

ІВАН НАЛИВАЙКО

*Класик української історіографії
Дмитро Яворницький ні на йому
не перебільшив внесок Григорія Савовича
Сковороди в світову культуру,
поставивши в один ряд славетного
полтавця із давньогрецьким філософом
Сократом. Богословські трактати,
повчально-мудра проза і поезія,
божественна музика –
безцінний спадок Сковороди нащадкам.*

З козацького роду

Народився Григорій Сковорода в Чорнухах 1722 року. Дати його народження не знали аж до 1922 року. Цю загадку розв'язав перекладач Петро Пелех, якому вдалося відшукати у листі Сковороди до свого учня і друга М. І. Ковалинського, датованого 22 листопада (за старим стилем) 1763 року, згадку про те, як він прочитав своє народження.

Улюблена історіографічна вказівка є і на сьогодні єдиним документом, який засвідчує дату народження Григорія Савовича – 3 грудня 1722 року.

Про його батьків, їхній соціальний стан можна довідатися з ресторованої книги «О приходе денежной казны Лубенского полку» за 1733 рік. У ній йдеться, що в Чорнуській сотні на ярмарку 19 липня 1733 року за продаж «вишнікованого вина» було взято різні суми «покуховного з рядових козаков», зокрема «Сави Сковороди с пяти ведер – пятьдесят копеек». У ревізійній книзі Чорнух, що датована 29 серпня 1734 року, серед малоземельних козаків значиться «Савка Сковорода». Отже, батько Григорія належав до козацького стану, проте багатством не міг похвалитись. Але мав невеликий шмат ґрунту і сад, виробляв вино-вишнівку для продажу. А ще з одного документу тих далеких часів стало відомо, як звали матір майбутнього мудреця. У козацькому перенні Чорнухінської сотні Лубенського полку зроблено було такій за-

пис: «Двор Пелагии Сковороды, которой сын обретается в певчих». Отже, матір Григорія звали Палажкою. Імовірно, що батька на ту пору не було вже живим.

Селянська хата, господарські будівлі, що були відтворені на подвір'ї батьків Сковороди в Чорнухах у 1972 році, коли полтавці вшанували 250-річницю з дня народження народного мудреця, не були тотожні первісним, однак за свідчували, що ця козацька родина мала скромний достаток.

Згодом в одному зі своїх віршів Григорій Сковорода, з гордістю скаже багатіям: «Вас Бог одарил грунтами, но вздрог может то пропасть. А мой жребий с голягами, но Бог мудрости дал честь!»

У Київ за наукою

У 1734 році 12-річний підліток несміливо переступив поріг Київської академії. Цей вищий навчальний заклад був заснований видатним українським діячем культури Петром Могилою і донині вважається досить помітним і авторитетним освітянським центром. Сюди на навчання прагнули потрапити не тільки з різних куточків України, а й з Петербурга, Москви, Білорусі, Польщі, Румунії, Болгарії, Греції, Сербії.

Повний курс навчання складався з восьми класів. Перші чотири (фара або аналогія, інфима, граматика, синтаксима) були нижчими однорічними класами,

де вивчали старослов'янську і латинську мови, історію, катехізис. Далі йшли два однорічні середні класи піітики і риторики, а потім два вищі – дворічний філософії та чотирирічний богословський. В академії, крім того, вивчалися природні науки, зокрема, астрономія, математика, механіка.

Нерядові здібності Григорія Сковороди були помічені одразу і вчителями, і керівництвом академії. Безпосередніми його наставниками були відомі просвітителі Георгій Кониський та Феофан Прокопович. Згодом не раз добрим словом згадував про них Григорій Савович. Тут він стає солістом академічного хору, пише музику божественних пісень. А через сім років його, як чудового співака, забирають солістом до придворного хору царниці Єлизавети.

Для його службової кар'єри відкривались великі можливості, однак Сковорода цього ніколи не прагнув. Навпаки, він до безтями любив Україну, не міг проміняти рідні Чорнухи, Полтавщину, Слобожанщину на царські палаци. І така нагода трапилася, коли царниці Єлизавети приїхала до Києва, а разом з нею її хор. Він настійно почав умовляти своє начальство залишити його в Києві для продовження навчання. Після довгих умовлянь нарешті Григорій дістав звільнення у чині «придворного уставщика» і повернувся в академію в клас філософії.

І хоч Григорій Сковорода мріяв продовжити навчання у класі філософії, проте підвернулася досить замальована пропозиція побувати за кордоном. Він укладася на п'ять років угоду-контракт, згідно з якою був прийнятий на посаду півного уставника в склад Токайської комісії, очолюваної генерал-майором Ф.С. Вишневським, який з 1729 року займався заготівлею і вивозом улюбданого царського двором токайського вина. При світі генерала був свій хор, разом із ним

Григорій побував у Німеччині, Словаччині, Польщі, Північній Італії, познайомився з життям цих народів, їхнім побутом, культурою, слухав лекції німецьких професорів, вивчав різні філософські течії.

Мандрівки у широкий загадковий світ

Після закінчення служби в Токайській комісії Сковорода повертається на Україну, відвідує рідні Чорнухи. Сподівався побачити батька, матір, брата, а аустраля Григорія пуста, бо отець і невяка перебрались на цвинтар, так і не дочекавшись ученого сина, а єдиний брат подався шукати кращої долі і його слід назажди загубився. Попрощавшись з дорогими могилами, Григорій Сковорода взяв у руки ціпок та сопілку, а на плечі торбину з речовинами і пішов із рідного села у широкий загадковий світ. Йому тоді було 28 років.

Шляхи-дороги привели Сковороду в Переяславський колегіум. Тут йому доручають читати курс поезії. Написаний ним курс «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной» вкрай не сподобався єпископу Никодиму Срібницькому, за що Григорій «ізгнан бил на училища Переяславского не с честою».

Тоді Сковорода робить останню спробу закінчити Київську академію. У 1751 році відновлює навчання в останньому чотирирічному богословському класі. Та провчився лише два роки, так і залишившись на все життя «студентом богословських наук». Бо навесні 1753 року митрополит Тимофій Щербаський посилає найкращого студента академії Сковороду домашнім учителем у село Кавраї до свого друга поміщика Степана Томари навчати його сина Василя. Але швидко дивний учитель не сподобався Томарісі за вільнорумство, яке шкодило вихованню її чада. Григорій Савович навчав Василя мислити, а не повторювати з чужих вуст чи

Григорій Савович Сковорода

книжок пісенітниці. За що поміщиця нагримала на вчителя і наказала залишити маєток.

Слобожанський період

Із серпня 1759 року починається нова сторінка в житті і творчості Григорія Савовича Сковороди, коли белгородський єпископ звел «студенту богословських наук Григорію Сковороді бути учителем піітики в Харьковский колегіумі в числі других наставників Київської академії». Однак пропрацював він тут лише один рік, бо вже на канікулах єпископ почав умовляти Сковороду до чернетця, що відкривало б йому дорогу до «сану високого духовенства». Зрозумівши, що від пропозиції єпископа йому не ухилитись, приймає рішення залишити колегіум.

Поселився у селі Стариця, що на околиці Белгорода. Дні спливали за книгами, у творчому горніні, філософських роздумах, бесідах з друзями. У цьому селі він прожив майже два роки. Ще працюючи в колегіумі, Сковорода познайомився з учнем цього закладу Михайлом Ковалинським, ерудованим, нестандартно мислячим. Між учителем і учнем зав'язалась міцна дружба.

Мешкаючи на Слобожанщині, Григорій Савович любив ходити по селлах, спілкуватись із простим людом, навчати їх добру, правди, любові до ближнього. У цей період він написав «Васни Харьковския», філософські твори «Наркис. Розмова про те: внай себе», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті», «Розмова, що зветься алфавіт, або Буквар світу», «Діалог, ім'я йому – потоп зміїний». Особливо плодотивими були місяці, коли Сковорода

жив у Бабаях, Гусинці, Великому Бурлуці.

У листопаді 1774 року він перебував у мальовничому селі Липцях нині Харківського району. Улітку 1781 року Григорій Сковорода побував у Таганрозі, де зустрівся з Григорієм Ковалинським – братом Михайла. І де б він не був, його скрізь щиро приймали, були йому раді. Однак Григорій Савович намагався не обтяжувати своїх друзів, знайомих, не зловживати їхньою гостинністю.

Повертаючись від свого друга Ковалинського, Сковорода побував у знайомих у Курську, а звідти швидко вирушив в Україну. Останню аулинку він зробив у селі Пан-Іванівка, в маєтку свого доброго знайомого. Тутешній край, природа дуже нагадувала йому рідні Чорнухи. З особливою теплотою він відгукувався про це мальовничі місцину: «Земелька его есть нагорная. Лесами, садами, холмами, источниками расщеперена. На таком месте я родился воле Лубен».

Востаннє Григорій Савович посидів під улюбленим своїм багатолітнім дубом. А 29 жовтня (9 листопада за новим стилем) 1794 року він помер. Дійшли перекази його сучасників, що Сковорода сам собі викопав могилу в саду, переодягнувшись в чисту білизну, поклав під голову чернетки своїх творів, наклав сірою селянською свитою і спочив навки. Заповідав поховати його не на цвинтарі, а серед природи, на відкритому місці. Передсмертну волю народного мудреця було виконано. Похорони його відбулися поблизу дуба-ветляги, мальовничого ставка, де навколишні красави милують око. На могильному камені-хресті викарбувані його слова: «Світ лив мене та не спіймав».

Вулиця Григорія Сковороди у Полтаві